

О. М. Гумін

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету
внутрішніх справ

УДК 343.97+343.3/.7

ПРОБЛЕМА ЛАТЕНТНОСТІ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ШЛЯХИ ВИРШЕННЯ

В аспекті дослідження проблеми зменшення латентності насильницьких злочинів у статті виділено найбільш важливі і конкретні заходи, які, на думку автора, зможуть реально та ефективно вплинути на зменшення цього негативного явища у боротьбі зі злочинністю.

В аспекте исследования проблемы снижения уровня латентности насильственных преступлений в статье выделены наиболее важные и конкретные меры, которые, по мнению автора, дадут возможность реально и эффективно повлиять на снижение этого негативного явления в борьбе с преступностью.

In the aspect of research of problem of decline of level of latentness of crimes of violence the most essential and concrete measures, which, in opinion of author, will enable really and effectively to influence on the decline of this negative phenomenon in a fight against criminality, are selected in the article.

www.univer.km.ua Університетські наукові записки, 2009, № 2 (30), с. 226-231.

Доволі важливою є проблема латентності насильницьких злочинів. Проблема скорочення латентної злочинності є актуальною, складною і гострою як для науки, так і для практики. Як відзначають аналітики, рівень інформованості правоохоронних органів про насильницькі злочини падає. Правоохоронна система, яку захопила хвиля злочинності, не здатна переробляти усю інформацію про злочинні посягання у встановленому законом порядку.

На нашу думку, вдавене “статистичне благополуччя” пояснюється багатьма різнопорядковими обставинами: високою латентністю насильницьких злочинів; широким розповсюдженням нездорової сексуальної субкультури; падінням моральних цінностей в суспільстві; більш лояльним відношенням членів неформальних соціальних груп до того, що зовсім недавно суворо засуджувалось; розповсюдженням проституції; засиллям порнографії; цинічним відношенням між статями; недоліками статевого виховання підростаючого покоління та іншими обставинами. Вказані обставини ще раз свідчать про актуальність проблеми боротьби з латентною насильницькою злочинністю.

Значна кількість теоретичних кримінологічних досліджень проблем латентної злочинності детально досліджувалась Р. М. Акутаєвим Ю. М. Антоніном, Г. Г. Булатовим, А. Е. Жалінським, В. С. Зеленецьким, В. М. Кудрявцевим, А. М. Ларінім, Г. М. Резніком, В. І. Шакуном та багатьма іншими науковцями.

Не дивлячись на значну кількість робіт з дослідження проблем латентної злочинності, на основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених, ставимо собі завданням у статті здійснити дослідження даного явища з метою визначення оптимальних шляхів зменшення латентності насильницьких злочинів.

Зміст поняття “латентна злочинність” — багатопланий. Його основу складає слово “латентність”, яке застосовується у біології, хімії, медицині та інших науках, де проблема пов’язана з прихованими процесами або з відкриттям чогось нового. Слово “латентний” походить від латинського “latens” і означає “прихований”, “невидимий” [1, с. 279].

У кримінологічній літературі висловлюються різні судження стосовно поняття латентної злочинності. Наприклад, А. С. Шляпочников та Г. І. Забрязький під латентною злочинністю розуміють сукупність кримінально караних дій, які не були виявлені правоохоронними органами [2, с. 22]. А. М. Ларін пропонує віднести до латентних і ті злочини, які стали відомими правоохоронним органам, але з тих чи інших причин

приховані працівниками цих органів від обліку [3, с. 107].

Як бачимо, більшість авторів єдині у тому, що до латентної злочинності слід віднести ті злочини, які були вчинені, але не стали відомими правоохоронним органам, або стали їм відомі, але були приховані від реєстрації.

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити латентну насильницьку злочинність, як сукупність злочинів з насильницькою направленістю, які фактично мали місце, але не були офіційно зареєстровані у встановленому чинним законодавством порядку чи були зареєстровані за помилковою юридичною кваліфікацією і не мали наслідком вжиття належних заходів реагування з боку уповноважених на це органів державної влади.

У науковій літературі наголошується на важливості вивчення латентної злочинності для пізнання фактичного стану злочинності, її дійсних розмірів, структури, географії і її реальної ціни, для відстеження тенденцій розвитку всієї злочинності і окремих її видів, достовірності порівняльних оцінок міжрегіональної злочинності і пізнання масштабів віктимізації населення, констатується можливість здійснення прогностичних функцій кримінологічною наукою також лише на підставі достовірних і повних даних про розміри злочинності [4, с. 81].

Звернемо увагу на положення, які виявлені нами в результаті проведеного дослідження злочинів насильницької спрямованості:

По—перше, в багатьох випадках самі потерпілі не повідомляють про злочини, і саме від них часто залежить, повідомити чи ні про вчинений злочин. Це стосується в основному побойів та мордувань, зґвалтувань, насильницьких дій сексуального характеру, ряду інших злочинів. За результатами проведеного нами анкетування, доволі значна частина опитаних вважає насильство таким явищем, в яке не варто втручатись взагалі (35,4 %).

По—друге, облік злочинів покладається на правоохоронні органи, які вирішують, зареєструвати чи не зареєструвати конкретне діяння. Від них, частково, залежить порушити кримінальну справу чи відмовити в її порушенні.

Як зазначають науковці, латентність буває природною, штучною, та межовою.

Природна латентність — це така, коли про вчинені злочини вірогідно знають лише самі правопорушники та причетні до цього особи. Природна латентність існує об'єктивно і реально. Це "закриті від сторонніх очей події, про які до певного часу не можна сказати, що це злочини". До таких подій Н. І. Васильєв, зокрема, відносить вбивства, латентність яких пов'язана з безвісті зниклою особою. Усе це впливає на показники злочинності, яка реєструється та заноситься до обліку [5, с. 37].

Як показують результати нашого опитування, особи, які зазнали насильства в першу чергу звертаються за допомогою до близьких, рідних та друзів (близько 60 %). Представники правоохоронних органів займають в цьому переліку останнє місце (19 %).

Штучна латентність виникає через небажання потерпілих, свідків та посадових осіб, які повинні протидіяти злочинності, сповіщати про вчинені злочини правоохоронні органи, давати правдиві свідчення тощо. Багато злочинів не реєструються належним чином і тому статистикою не враховуються [6, с. 88-89].

Межовою латентністю називають сукупність таких злочинів, вчинення яких не відоме потерпілому, або ж факт їхнього вчинення не сприймається чи не усвідомлюється потерпілим як злочин [7, с. 178].

Запропонований варіант поділу, на справедливу думку А. П. Закалюка, не охоплює всі можливі причини та механізми латентизації злочинів. Крім того, деякі із запропонованих груп, зокрема межова латентність, не має чітких критеріїв виділення. Він пропонує інший варіант поділу латентних злочинів залежно від причин і механізмів їхньої латентизації. Згідно з цим поділом всі латентні злочини з названих підстав (причини і механізми набуття латентності) поділяються на шість основних груп:

1. Злочинні провази, які з ряду причин (вчинення з необережності, правова некомпетентність тощо) помилково не сприймаються як передбачені Кримінальним кодексом України кримінально карані діяння.

2. Злочини, про які потерпілі з різних мотивів не повідомляють компетентним органам.

3. Злочини, в яких немає персоніфікованого потерпілого суб'єкта, заінтересованого повідомляти про їхнє вчинення (посягання на державні, загальносуспільні об'єкти та відносини).

4. Злочини, факт вчинення яких відомий обмеженому колу осіб або лише винуватцям, проте через жкиття ними спеціальних заходів щодо нерозповсюдження відомостей про згадані прояви, а також через незаінтересованість у цьому потерпілих, повідомлення про злочини не надходять до правоохоронних органів.

5. Злочини, інформація про які відома правоохоронним органам, але вони (помилково або свідомо) не оцінені ними у встановленому кримінально—процесуальному порядку як кримінальні карані діяння та залишені поза обліком. Це так звані “приховані” злочини [7, с. 179-180].

Як справедливо відзначає з цього приводу Л. Д. Гаухман, в даний час в слідчій та судовій практиці вималюється ряд моментів, один із яких проявляється в тенденції загального зниження рівня кваліфікації працівників правозастосовних органів внаслідок невеликого в середньому стажу їх роботи за спеціальністю, недостатніх здібностей, бажаня самостійно підвищувати свій професіональний рівень, впевненість в непогрішності своїх знань, відтоку найбільш здібних і кваліфікованих працівників у комерційні структури і т.д. [8, с. 52].

Зауважимо, що особливістю частини кримінологічної інформації є її відносність та статистично-імовірнісний характер. Це пов'язано з тим, що злочинні насильницькі діяння, які складають значну частину її об'єктів, є предметом кримінально-правової заборони, за їх вчинення встановлена кримінальна відповідальність.

Навіть якщо жертва насильства звертається за допомогою до правоохоронних органів, більше половини справ не доходять до суду. Т. А. Сидоренкова з цього приводу звертає увагу на дві обставини процесуального характеру: особливий порядок порушення кримінальних справ за скаргю потерпілого (категорія справ приватного та приватно—публічного обвинувачення) та об'єктивні труднощі при збиранні, перевірці, аналізі доказів через відсутність свідків злочину [9, с. 39-63].

Збільшенню латентності внутрішньосімейного насильства багато в чому сприяє той факт, що співробітники правоохоронних органів не визнають багато форм насильства у сім'ї як злочин, не роз'яснюють необхідність подачі заяви, деколи в силу “відсутності принципу презумпції порядності потерпілого” [10, с. 226].

В багатьох випадках під час попередньої перевірки не приймаються ніякі дії з виявлення та закріплення слідів злочину, які в подальшому стають безповоротно втраченими.

Скорочення вказаного виду латентності цілком залежить від дотримання вимог закону правоохоронними органами.

6. Злочини, стосовно яких прийнято необгрунтоване процесуальне рішення щодо відсутності події або складу злочину.

З цього приводу А. П. Закалюк зазначає, що злочини I-V груп залишаються латентними через неповідомлення про них з різних причин і мотивів до правоохоронних органів. Злочини V та VI груп стають латентними через некомпетентні або упереджені дії та рішення правоохоронних органів. Із “латентизацією” злочинів останніх двох груп необхідно вести наполегливу боротьбу, насамперед через контрольні (наглядові) та процесуальні дії органів прокуратури, а також керівних структур органів внутрішніх справ [7, с. 178-179].

Характеристика латентної злочинності, порівняно стійка і змінюється так само повільно, як характеристики злочинності, що реєструється паралельно з ними. Слід погодитись з С. М. Абельцевим, що злочинність, яка реєструється, є ні чим іншим, як стійкішою вибіркою. Її обсяг є більш ніж достатнім для дослідження злочинності [11, с. 84].

Вказане повністю відноситься і до насильницької злочинності. Якою б великою не була її латентність, залежність між показниками, які характеризують насильство, і осіб, які його застосовують, можуть бути вивчені достатньо точно. Хоча, здавалося б, після прийняття Верховною Радою України у 2001 році Закону України “Про попередження насильства в сім'ї” з'явилась значна кількість нормативно-правових актів, які регламентують роботу в цьому напрямку не тільки працівників органів внутрішніх справ, але і інших державних структур, причетних до попередження насильства в сім'ї.

На нашу думку, абсолютно повна реєстрація злочинів, які вчиняються в країні, як і стовідсоткове їх розкриття, по—перше, в принципі неможливе, по—друге, могло б призвести до соціального хаосу. Однак, резервом покращення реєстрації злочинів є саме існування латентної злочинності.

Дослідження обсягів латентності є виключно важливим питанням для визначення

реального стану насильницької злочинності, визначення відповідних йому заходів протидії їй.

У літературі також наводяться думки закордонних експертів, які визначають латентну частину організованої злочинності, як в 6-10 разів більшу, ніж ту, що відома правоохоронним органам, дані деяких дослідників про 90-кратний перепад співвідношення відомого правоохоронним органам та латентного вимігання. Але, водночас, стосовно останнього припущення висловлюються думки про істотне перебільшення, допущене такою оцінкою, використовувався п'яти-десятикратний показник латентності організованої злочинності [12, с. 351].

За ступенем латентності злочинів можна виділити:

— мінімально латентні злочини (вбивство, розбій, тяжкі тілесні ушкодження, теракти та ін.);

— злочини з середньою латентністю (крадіжки, зґвалтування та ін.);

— злочини з максимальною латентністю (хабарництво, браконьєрство, незаконне носіння вогнепальної та холодної зброї, податкові злочини).

Як бачимо, насильницькі злочини, які є об'єктом нашого дослідження, за ступенем латентності не відносяться до злочинів з максимальною латентністю. Проте, це не применшує значущості даної проблеми в сучасній правозастосовній системі України.

За результатами нашого анкетування, значний відсоток осіб вказали на вчинення щодо них насильства фізичного (82,5 %), психологічного (вербального, словесного) (86,6 %), економічного (66,9 %). Невтішною є картина і щодо сексуального насильства: 13,8 % вказали на його застосування до себе.

На нашу думку, виражене переважання у групі профілактичного обліку осіб, які вчинили фізичне насильство над особами, які вчинили психологічне насильство, пояснюється тим, що фізичне насильство є найвідвертішою формою прояву агресивної поведінки. Ця форма насильства більш реально розцінюється жертвою, як загроза для життя і здоров'я. Саме фізичне насильство є однозначно негативним у рамках існуючих соціокультурних норм взаємостосунків у родині.

Крім того, ми впевнені в тому, що наслідки насильницького фізичного впливу майже завжди є очевидними для оточуючих — родичів, знайомих, сусідів. Все це у комплексі й призводить до домінування у групі профілактичного обліку осіб, які вчинили саме фізичне насильство.

За нашим переконанням загроза існування психологічного насильства у сім'ї, на відміну від фізичного, почасти недооцінюється жертвою й оточуючими. Зведення насамперед жертвою проблеми психологічного насильства до поняття тимчасового психологічного дискомфорту, дефіцит знань про права людини у сім'ї є основними причинами того, що громадяни у таких випадках значно рідше звертаються до органів внутрішніх справ для припинення злущань над собою.

Зазначене повною мірою стосується не лише психологічного, але й економічного та сексуального насильства. Разом з тим, латентність цих форм насильства сприяє поглибленню і розгортанню проблеми внутрішньо—сімейної агресії, її трансформації у фізичне насильство.

З цього приводу зауважимо, що серед насильницьких злочинів у сімейно-побутовій сфері фіксуються тільки найнебезпечніші злочини (вбивства, завдання тілесних ушкоджень, мордування). Побой, образи, економічні утиски та інші види насильства часто залишаються за межами статистичних обліків. При цьому кількість зареєстрованих злочинів залежить не тільки від діяльності співробітників ОВС, скільки від бажання потерпілих та їх родичів подати заяву про вчинений злочин.

Слід зауважити, що в реальній ситуації сімейного насильства потерпілі часто надають перевагу застосуванню насильства у відповідь, ніж звернутись до правоохоронних органів. У зв'язку із цим Ю. М. Антонян відзначає, що вибір насильницького способу вирішення проблем обумовлений відсутністю чітких уявлень про караність і форми відповідальності за дії такого характеру [13, с. 116].

Причини і супутні їм умови високої латентності насильницьких злочинів, на нашу думку, пов'язані з трьома групами обставин, а саме:

а) обставини, безпосередньо пов'язані з характеристикою злочинного посягання і поведінкою злочинця (низький ступінь очевидності вчиненого діяння, ретельна діяльність винного по приховуванню злочинного посягання, спеціалізація і рівень професіоналізму винного, витонченість способу вчинення злочину, і т.ін.);

б) обставини, пов'язані з поведінкою потерпілих, свідків, очевидців (з тих чи інших

мотивів вказані особи не повідомляють відповідним органам про вчинені злочини) Причин цього може бути багато. А. В. Боков виділяє наступні:

- 1) вважають, що злочин не є на стільки серйозним, щоб заявляти про нього;
- 2) вважають, що правоохоронні органи не допоможуть їм в цьому через недостатність доказів;
- 3) витрати, пов'язані з подачею заяви, можуть здаватись їм недостатніми у зрівнянні з вигодою, яка отримується від цього;
- 4) жертва може боятись помсти злочинця [14, с. 81].
- в) обставини, пов'язані з діяльністю правоохоронних органів (відсутність належної реакції з їх боку на виявлену інформацію про вчинення насильства, порушення встановленого порядку ведення статистичного обліку вчинених злочинів, випадки приховування від обліку вчинених злочинних посягань, випадки помилкової кваліфікації вчиненого злочину як адміністративного, цивільно-правового і дисциплінарного впливу, низька кваліфікація працівників правоохоронних органів, недовіра населення до їх можливостей та ін.

Отже, констатуємо факт, що на сьогодні особливої заінтересованості в усуненні невиявленої латентної насильницької злочинності в Україні не спостерігається. З цим особливо небезпечним явищем, що спричиняє продовження насильницьких проявів та почуття безкарності, необхідно вести чітко сплановану та послідовну боротьбу. І починати це потрібно з усунення причин, які їй сприяють.

В аспекті дослідження проблеми зменшення латентності насильницьких злочинів вважаємо за обов'язок виділити найбільш важливі і конкретні заходи, які зможуть реально та ефективно вплинути на цей процес у теперішній час, повинні містити в собі наступне:

- виховання громадян в дусі високої правосвідомості та законотриманості;
- широке проведення правової пропаганди серед населення з метою підвищення його правосвідомості і правової культури;
- вдосконалення законодавства;
- вдосконалення статистичного обліку та звітності підрозділів ОВС та медичних установ;
- забезпечення гарантій захисту свідків і потерпілих;
- усунення необ'єктивності, неповноти статистичних показників про фактичну злочинність, підвищення вимогливості до додержання порядку ведення статистичного обліку, шляхом посилення контролю над ним;
- підняття рівня професіоналізації працівників правоохоронних органів, зміцнення їх матеріальної бази;
- систематичне проведення аналітичної роботи з визначення кількісно-якісних характеристик злочинності, виявлення повної кримінологічної характеристики особи злочинців;
- розширення можливостей контролю за діяльністю правоохоронних та інших органів з боку громадськості;
- забезпечення незалежності ЗМІ.

На нашу думку, основним напрямом підвищення ефективності боротьби з уже вчиненими насильницькими злочинами є обов'язкове встановлення кожного насильницького прояву. В даному випадку необхідний не тільки високий професіоналізм слідчого апарату, але і належна його організаційна (штатна, матеріально-технічна) перебудова. Вважаємо необхідність у більш глибоких науково-практичних і методичних розробках для службового використання. Сім'ї та школи, як важливі суб'єкти статевого виховання неповнолітніх, потребують фахової і методичної допомоги.

Список використаних джерел

1. Словарь иностранных слов. — М.: Русский язык, 1989. — 624 с.
2. Конов А. А. О понятии латентной преступности / А. А. Конов // Труды Омской высшей школы милиции. Выпуск 21. — Омск, 1976. — С. 22-34.
3. Ларин А. М. Повышение эффективности расследования / А. М. Ларин // Советское государство и право. — 1972. — № 3.
4. Акутаев Р. М. Латентная преступность: актуальность проблемы и понятие / Р. М. Акутаев // Государство и право. — 1997. — № 12.
5. Васильев Н. И. Изучение латентной преступности (методические разработки) / Н. И. Васильев. — Ростов-на-Дону, 1999. — 188 с.

6. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Литвак Олег Михайлович ; Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2001. 414 арк. : табл.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А. П. Закалюк : У 3 кн. — К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2007; Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. — 424 с.
8. Гаухман Л. Д. Борьба с насильственными посягательствами / Л. Д. Гаухман. — М. : Юридическая литература, 1969. — 146 с.
9. Сидоренкова Т. А. Криминологические проблемы предупреждения насилия против женщин в семье : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сидоренкова Татьяна Александровна. — М., 1999. — 226 с.
10. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. — М. : Наука, 1987. — 208 с.
11. Абельцев С. Н. Криминологическое изучение насилия и защита личности от преступных посягательств : Дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Абельцев Сергей Николаевич ; Юридический институт МВД России. — М., 2000. — 353 с.
12. Криминология : [учебн.] / Звирбуль В. К., Клочков В. В., Кузнецова Н. Ф., Куринов Б. А. и др.; Отв. ред.: Звирбуль В. К., Кузнецова Н. Ф., Миньковский Г. М. - М. : Юрид. лит., 1979. — 304 с.
13. Антонян Ю. М. Социальная среда и формирование личности преступника : Неблагоприятные влияния на личность в микросреде : Учебное пособие / Ю. М. Антонян ; Академия МВД СССР. — М. : Редакционно-издательский отдел, 1975. — 159 с.
14. Боков А. В. Организация борьбы с преступностью / А. В. Боков. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003.

Надійшла до редакції 16.04.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

